Ana
LEHOCKI-SAMARDŽIĆ

Dvojezičnost i prevođenje

„Kada govorim drugim jezikom, uvijek sam malo pažljiviji. Lišen sam slobode utjecati na govornika tišinom među riječima i njihovim tisućitim značenjem." (Kosztolányi 1971)[1]

Nacrtak

Rad obrađuje problematiku dvojezičnosti na području istočne Hrvatske, posebno dvojezičnost kod mađarske nacionalne manjine. Većina je stanovništva na tim prostorima dvojezična što dovodi do stalnih prožimanja primarnog i sekundarnog jezika. Zbog toga jezici pozitivno i negativno utječu jedan na drugi, što je u radu i oprimjereno. Teoretski su izloženi problemi dvojezičnosti koji se rješavaju vježbama prijevoda s mađarskog na hrvatski i s hrvatskog na mađarski jezik, kako je razvidno iz navedenih primjera.

Ključne riječi: *dvojezičnost, Eurodicautom, glotodidaktika, manjine, Switching*

Abstract

This Work deals with issues of bilingualism on the area of Eastern Croatia, especially bilinguism in Hungarian minority. Most of the population in this area is bilingual which results in continuous interference of the primary and secondary language. The languages have a positive and negative impact to one another because of these continuous interferences. These impacts are illustrated later in the text. The issues concerning bilinguism are theoretically presented in this Work which can be solved by practicing translations from Hungarian to Croatian language and from Croatian to Hungarian language that can be seen on examples provided later on.

Key words: *bilingualism, Eurodicautom, glottodidactics, minority, Switching*

1. O prevođenju kao komunikacijskoj potrebi

Jezik je nastao iz potrebe ljudi za sporazumijevanjem. Sporazumijevanje je, pak, potrebno zbog ostvarenja zajedničkih ciljeva. Kao posljedica razvoja informacijskih i tehničkih znanosti u XX. stoljeću, samim tim i gospodarstva općeni-

[1] Vlastiti prijevod s mađarskog jezika.

to, pojavila se potreba za komunikacijom na globalnoj razini. Stručnjacima se s raznih područja nametnula potreba za brzom i točnom razmjenom informacija (Bańczerowski 2000c). U slučaju da znanstvenici ili gospodarstvenici govore različitim jezicima, do njihovog sporazumijevanja može doći samo putem posrednika. Ako se prijevodi pripremaju u pisanom obliku, tada se javlja dodatni problem jer se prijevodi pripremaju u onom jeziku i pravopisu koji je tada aktualan zbog čega s vremenskim odmakom postaju neupotrebljivi.

U novije se vrijeme komunikacija među govornicima različitih jezika putem posrednika pokazala vrlo nepraktičnom zbog vremenskog i materijalnog čimbenika. Prijevodi iziskuju mnogo vremena i materijalnih sredstava za kvalitetnu pripremu, a tomu treba pridodati i činjenicu da se ponekad usporedno pripremaju na nekoliko jezika. Mnoge udruge i organizacije koje djeluju na svjetskoj razini, prigodom organiziranja skupova ili slanja informacija, unaprijed moraju uračunati vrijeme prevođenja materijala na jezike kojima govore predstavnici zemalja članica. Mnogo problema uzrokuje i terminologija koja se koristi na raznim poljima znanosti i gospodarstva. Stoga se još u 40-im godinama XX. stoljeća počinju pripremati baze podataka sa svom potrebnom terminologijom za neko područje. Tako se npr. u Stockholmu 1941. osniva Centar za tehničku terminologiju (Tekniska Nomenclaturcentralen). U Europskoj Uniji za to je zadužena središnja institucija za stručnu terminologiju sa sjedištem u Bruxellesu i Luxemburgu pod imenom EURODICAUTOM. Navedeni sustav automatski prepoznaje i prevodi terminologiju čime se znatno smanjilo vrijeme prenošenja informacija i ujednačio zalihu riječi u uporabi, što je dovelo do veće točnosti u prevođenju.

Budući da je stručna terminologija u međunarodnoj uporabi potekla iz engleskog jezika[2], pojavila se bojazan da će se engleski jezik svojom dominacijom nametnuti drugim jezicima i kulturama i tako trajno oštetiti njihovo postojanje kao što se to danas može vidjeti u nekim zemljama bivšeg kolonijalnog sustava. Danas se sve više nameću nova rješenja u međunarodnoj komunikaciji što se može pratiti u nekim novim tendencijama glotodidaktike[3].

1.1. Nove tendencije u glotodidaktici

Pratimo li države članice Europske Unije od sjevera prema istoku, vidimo da se tendencije u učenju stranih jezika čak i regionalno razlikuju. Opća je tendencija učenje jednog ili dvaju svjetskih jezika, poput njemačkog i engleskog, a učenje trećeg jezika određuju gospodarske prilike. Njemačka i Mađarska u tom

[2] Stručna terminologija i internacionalizmi iz engleskog jezika počivaju na latinskim i starogrčkim temeljima. Budući da europskom kulturnom krugu latinizmi i grecizmi nisu strani, tako su i engleski nazivi s latinskim i grčkim jezičnim temeljima lako našli put do međunarodno prihvaćenog jezičnog i komunikacijskog korpusa u znanosti, umjetnosti, gospodarstvu, politici i drugim područjima društvenog djelovanja.

[3] Znanost koja proučava učenje stranih jezika u pojedinim zemljama s posebnim naglaskom na promjene i potrebe u gospodarstvu i kulturi za komuniciranjem s drugim narodima.

su smjeru otišle najdalje. U Njemačkoj, primjerice, 80% zaposlenika poznaje dva jezika, a 45% čak tri strana jezika (Bańczerowski 2000a). Prednost je pri zapošljavanju poznavanje jezika one države s kojom posluju pojedine tvrtke, a ne poznavanje engleskog jezika. Mađarska je već davno primijetila potrebu zapošljavanja ljudi prema njihovu poznavanju jezika. Tako na jugu države prednost pri zapošljavanju imaju oni koji poznaju hrvatski jezik ili srpski jezik, na sjeveru je to njemački, na istoku ruski, ukrajinski i rumunjski, dok se u Budimpešti, gdje posluju tvrtke iz cijele Europe, traže i slovački i češki i mnogi drugi tzv. mali jezici. U Velikoj se Britaniji 44% tvrtki izjasnilo kako bi, zasigurno, poboljšali svoju produktivnost da im zaposlenici govore strane jezike; stoga se u Velikoj Britaniji i materijalno potiču zaposlenici na učenje stranih jezika (Bańczerowski 2000a). Pritom poznavanje značenja pojedinih riječi često nije dovoljno da prijevod bude kvalitetan i prenese sve potrebne obavijesti.

Da bismo pravilno preveli neki pojam ili izraz, potrebno je poznavati i okolnosti u kojima se on koristi, kakva je kulturološka pozadina toga pojma i koliko značenja nosi s ciljem da se samo ono značenje koje je nama potrebno posebno naglasi. Zbog toga je vrlo važno poznavati i izvanjezične sadržaje prilikom prevođenja. Tako ne ćemo dobiti okamenjene prijevode riječi koji samo preslikavaju logiku i stil jezika s kojeg se prevodi. U posljednje se vrijeme mnogo pozornosti pridaje dvojezičnim i višejezičnim govornicima koji ne samo da poznaju jezik, već i izvanjezične sadržaje. Posebice su zanimljive nacionalne manjine koje poznaju jezik većine države u kojoj žive, poznaju svoj materinji jezik i pored toga najmanje još jedan strani jezik. Oni su najbolji prevoditelji jer poznaju kulturu i društvene prilike naroda kojem pripadaju i onog s kojim žive. Iz te situacije proizlazi kako iz osobnog iskustva shvaćaju potrebu poznavanja pozadine svake izjave i važnost poznavanja svih značenja riječi radi kvalitetnog i jednoznačnog prijevoda.

Mađarska i Hrvatska davno su počele raditi na osposobljavanju dvojezičnih govornika na pojedinim područjima gospodarstva, kulture i, općenito, javnog života. Već se desetljećima mađarska manjina iz Hrvatske školuje u Mađarskoj, a hrvatska manjina iz Mađarske u Hrvatskoj. Oni su najbolji prevoditelji jer poznaju kulturu i živi jezik oba naroda. Oni nisu važni samo za manjinu koju predstavljaju nakon povratka sa školovanja, već su od izuzetne važnosti za produbljivanje odnosa dviju država, u ovom slučaju Mađarske i Hrvatske. Dvojezični govornici poznaju jezični sliku svijeta koju je Bańczerowski definirao kroz prizmu značenja raznih pojmova, poznaju pozadinu značenja svake riječi, a to značenje i njegove mijene uvjetovane su raznim društvenim promjenama (Bańczerowski 2000b). "Teorija jezične slike svijeta temelji se na tvrdnji da se u danom jeziku pojam oblikuje ne samo kao izopomorfna slika svijeta, već se toj slici dodaje individualna interpretacija."[4]. Tu je misao prije više od pola stoljeća izrekao i Janos Dengl (1937) kada kaže da je slika svijeta u jeziku uvjetovana različitim društvenim promjenama, a te su promjene uvjetovane vanjskim utjecajima. Dengl nije uspio razviti tu misao kao što je to uspjelo višestruko nagrađenom

[4] Vlastiti prijevod s mađarskog jezika.

Bańczerowskom koji je većinu svog znanstvenog djelovanja posvetio proučavanju jezične slike svijeta. Imala sam veliku čast raditi na profesorovim projektima. Posebice pamtim rad na temu „Jezična slika obitelji u mađarskom jeziku". Tada sam i sama na primjerima uvidjela kolika je važnost poznavanja jezične slike i kako se ona razvija radi kvalitetnijeg i točnijeg prijevoda (Lehocki et alii 2006b).

Najveći je problem pritom povratak obrazovanog kadra iz inozemstva. Mnogi nakon povratka u Hrvatsku, neovisno jesu li pripadnici manjinske ili većinske etničke skupine, nailaze na problem priznavanja visokoškolskih kvalifikacija. Mnogi i ne stignu do poslodavca koji bi provjerio njihovu učinkovitost na tržištu rada jer im se visokoškolska kvalifikacija ne priznaje u domovini.

2. Dvojezičnost, bilingvizam ili diglosija

Dvojezičnost je u najužem smislu riječi poznavanje dvaju jezika. Ovisno o tome na kojoj razini i u kojim se situacijama koriste pojedini jezici, dvojezičnost možemo dalje promatrati u kontekstu razvoja društava. Mnogo se govori i o pojedincima koji dva jezika jednako dobro poznaju na svim životnim razinama. Njih se često spominje kao prave dvojezične govornike, ali oni su samo iznimka, a ne pravilo (Gumperz 1970: 129-147).

Poznavanje jezika može biti aktivno i pasivno. Literatura primijenjenoga jezikoslovlja na temu dvojezičnosti većinom se zalaže za definiciju dvojezičnosti po načelu funkcionalnog poznavanja jezika (Bańczerowki 2000a). Prema tomu svi oni koji, npr. rabe engleski jezik u svom poslovnom životu i isključivo za posao, a u svim ostalim situacijama rabe svoj materinji, smatraju se dvojezičnim govornicima. Poznavanje mrtvih jezika itekako je poznavanje jezika jer su poznavatelji tih jezika od iznimne važnosti za neke znanosti koje ne mogu napredovati bez poznavanja pisanog materijala na mrtvim jezicima. Iz tih je primjera vidljivo da i aktivno i pasivno poznavanje jezika može biti itekako funkcionalno, ovisno o pojedincu i okolnostima u kojima živi i radi.

U Enciklopediji jezika (Crystal, 2003: 451) navodi se primjer funkcionalne dvojezičnosti jedne francuske nastavnice geografije. Ona, naime, potječe iz mješovitog francusko-engleskog braka. Otac joj je Englez, majka Francuskinja. Kod kuće su govorili engleski, živjela je i školovala se u Francuskoj, a udala se za Britanca i preselila u Veliku Britaniju. Savršeno je komunicirala na oba jezika i nitko od obiteljskih prijatelja nije mogao odrediti koji joj je prvi jezik ili koji bolje govori. No, onog trenutka kada bi govorila o svom poslu, dakle o školi, ili o svojoj struci, odmah bi prešla na francuski jer se u tom trenutku automatski aktivirao taj jezični kod. Školovanje je završila na francuskom jeziku i neovisno o poznavanju engleskih jezičnih izraza za pojedine pojmove, sve što se tiče njezine struke lakše je izražavala na francuskom. Kada bi tema razgovora bila ikako vezana za geografske nazive, ona bi se automatski prebacivala na francuski jezik. To je isto tako prava dvojezična govornica i njezino služenje različitim jezicima u različitim situacijama samo dokazuje njezinu dvojezičnost. Prelazak s jezika na jezik u različitim situacijama zove se switching i vrlo se lijepo može pratiti u jezi-

ku mađarske nacionalne manjine u Hrvatskoj, što će kasnije i biti pokazano na nekoliko primjera. Mnogi se pripadnici mađarske nacionalne manjine mogu poistovjetiti s primjerom francuske nastavnice geografije u mnogim situacijama.

2.1. *Uzroci nastanka dvojezičnosti*

Nekoliko je uzroka nastanka dvojezičnosti i višejezičnosti koji se vrlo često ne mogu dokazati. Nacionalne manjine naraštajima žive na području druge države pa su priče o dolasku na to područje i zaboravljene. Ipak, dvojezičnost je stvarna društvena pojava i kao takva mora imati i svoje uzroke. Kako je jezik sociološka pojava, tako se unutar jezikoslovlja dvojezičnošću bavi i sociolingvistika. Dvojezičnost proučava još i lingvistička geografija jer se uzrok dvojezičnosti često može naći u različito uvjetovanim migracijama. U Enciklopediji jezika (Crystal 1992: 49) nabrojani su uzroci dvojezičnosti.

Prvi je od navedenih uzroka politika. Mnogi su tijekom povijesti bili prisiljeni napustiti svoje domove zbog rata i odseliti u drugu državu. Ako su htjeli postati članovi nove zajednice, školovati djecu ili zaposliti se, morali su naučiti jezik okoline u kojoj žive. Drugi je način preuzimanja jezika pri osvajanju nekog teritorija. Ako je autohtono stanovništvo i ostalo živjeti na okupiranom području, morali su naučiti jezik osvajača.

Drugi je razlog nastanka dvojezičnosti vjera. Kako bi pojedinci bili u mogućnosti slobodno prakticirati svoju vjeru, često su morali napuštati svoje domove u potrazi za državom koja će tolerirati njihova vjerska uvjerenja. Ponekad ta odluka nije svojevoljna, već se ljudi protjeruju sa svojih ognjišta zbog vjerske opredijeljenosti. Do spoznaje vjerskih zajednica, npr. kod istočnjačkih vjera, najlakše se dođe poznavanjem jezika. Svaki pravi pripadnik židovske vjere, pak, na određenom stupnju poznaje i hebrejski, možda samo u molitvama, ali ga poznaje.

Treći je razlog kultura i proizlazi iz želje za pripadanjem nekoj etničkoj skupini. Često se može čuti za pojedince koji su u stanju odbaciti sve njima poznato i otići živjeti na drugi kraj svijeta zbog pripadnosti nekom narodu. Služenje jezikom tog naroda jedan je od prvih koraka koje ti pojedinci naprave.

Četvrti je razlog obrazovanje. U nekim dijelovima svijeta znanje je dostupno samo na nekom drugom jeziku. Da bi se uključili u obrazovni sustav, moraju naučiti jezik posrednik. Za to je najbolji primjer Afrika i misionarski rad koji je doveo do toga da je obrazovanje, pa time i znanje, dostupno većinom na engleskom jeziku.

Peti je razlog nastupanja dvojezičnosti gospodarstvo. Mnogi nemaju prilike zaposliti se u svojoj domovini ili dobiju bolju ponudu iz inozemstva. Kako bi uopće mogli funkcionirati u novoj okolini, moraju naučiti jezik. SAD je najbolji primjer uvoza radne snage koji je nakon stoljeća takve gospodarstvene politike došao do toga da trenutno imaju najveće manjinske skupine na svijetu i cijelo državno uređenje usmjereno je na manjine.

Prirodne se nepogode zasebno navode kao uzrok dvojezičnosti, iako bi ih se vrlo lako moglo svrstati u geografske uzroke. Prirodne nepogode i uvjeti koji nastanu nakon takvih katastrofa slične su ratnim protjerivanjima. Ljudi su prisiljeni napustiti područje gdje su živjeli i tada moraju naučiti novi jezik kojim će se služiti u novoj sredini.

Crystalovu opisu prvog uzroka nastajanja dvojezičnosti (političkih i ratnih protjerivanja i okupacije) htjela bih dodati i prekrojavanja granica nastalih najvećim dijelom nakon II. svjetskog rata. Tako se i najveći broj pripadnika mađarske nacionalne manjine nakon II. svjetskog rata našao u granicama Hrvatske. Mađari su autohtoni narod na području Slavonije i hrvatske Baranje[5]. To se vidi i po njihovu nastojanju za očuvanjem materinjeg jezika. Mnogi su završili škole na hrvatskom jeziku, mnogi su čitav radni vijek odradili u hrvatskim tvrtkama, ali kod kuće su govorili svojim materinjim jezikom, čak su i medije pratili na mađarskom. Zbog toga su prepoznatljivi u govoru. Često miješaju rodove jer ih mađarski jezik nema, nepravilno ili uopće ne rabe padežne nastavke jer ih mađarski također nema, a što se tiče naglaska, prenose naglasni sustav mađarskog jezika koji uvijek naglašava prvi slog. Budući da je samo prvi slog naglašen, on je uvijek silazni, pa ćemo po tom karakterističnom naglašavanju riječi na velikoj tržnici u Osijeku uvijek prepoznati piljarice iz Kopačeva, Luga ili Vardarca. Kako mađarski jezik nema rodove, Mađari u Hrvatskoj često rabe riječi *gospođo profesor, gospođice doktor i sl.*, a ne nastavke *-ica, -ka* i *-kinja*, kojima iskazuju vršiteljicu radnje. To čine po uzoru na mađarski što je najbolje opisano u radu profesora Barića o iskazivanju vršiteljice radnje u hrvatskom, srpskom i mađarskom jeziku (Barić 1998).

3. Mađari u Hrvatskoj

Najveći broj pripadnika mađarske nacionalne manjine smješten je na području Osječko-baranjske županije. Tomu je dokaz kontinuiran rad mađarskih manjinskih škola na tom području. Upravo se u radu tih škola vide problemi dvojezičnosti. Dugo se smatralo kako djeca koja dobro poznaju mađarski jezik ne mogu jednako dobro naučiti i hrvatski. Da to nije istina, vidi se po primjerima dvojezičnih govornika u Hrvatskoj. U radu dvojice jezikoslovaca Voltera i Taeschnera (1978: 311-328) vidimo rezultate praćenja djece koja od rođenja slušaju i uče dva jezika. Pošli su od teze koja se i danas javlja u krugovima Mađara u Hrvatskoj, a to je da "mali" mozgovi ne mogu usporedno učiti dva jezika jer ne će moći naučiti ni jedan kako treba. Rezultati Volterova i Taeschnerova istraživanja kažu kako dvojezična djeca oblikuju vokabular isto kao i jednojezična. Njihova zaliha riječi sadrži riječi iz obaju jezika, a te se riječi rijetko grupiraju kao parovi riječi po značenju. Dvojezična djeca u etapi uporabe jednostavnih rečenica često rabe riječi iz obaju jezika unutar jedne rečenice. Promatranjem malene

[5] Baranju kao dio Osječko-baranjske županije zovem hrvatska Baranja jer u Republici Mađarskoj postoji Županija Baranja, a u radu spominjem obje. Dodavanjem pridjeva hrvatski napravit ću razliku među njima.

djevojčice Mire (dvogodišnjakinje, Komló, Republika Mađarska) iz mješovitog hrvatsko-mađarskog braka zabilježila sam rečenice poput *Nagy jelen*. *Nagy* je na mađarskom pridjev *velik*, uz koji rabi imenicu na hrvatskom jeziku. U već spomenutom radu velikih znanstvenika Volterra i Taeschnera (1978: 311-328) u trećoj godini života stupanj je miješanja jezika 50%, a do kraja treće godine života smanjuje se na 3%. Kako se odrastanjem proširuje vokabular, tako nastaju parovi riječi za isti pojam iz dvaju jezika. Gramatičke zakonitosti za oba jezika svladavaju se u školskoj dobi. Tek tada postaje svjesno razlikovanje stilova u jezicima, uči se pravilan poredak riječi, intonacija i pravopis za oba jezika.

Nije lako nestručnoj osobi slušati maleno dijete koje rabi dva jezika usporedno miješajući ga u istim rečenicama. To je i moglo dovesti do toga da mnogi roditelji "odabiru" jedan jezik koji će govoriti i usavršavati s djecom, a drugi u potpunosti zanemaruju. Pojedinci koji su bili svjesni obveznog sudjelovanja u javnom životu svoje domovine često su se odricali svog materinjeg jezika. S druge pak strane, oni koji su pod svaku cijenu nastojali održati poznavanje svog materinjeg jezika na visokoj razini, zapostavljali su jezik većine i time sami sebe stavili u neugodan položaj. Najbolje rezultate ipak daje funkcionalna dvojezičnost. Funkcionalnu dvojezičnost definiram kao uporabu različitih jezika u različitim situacijama. Dvojezični pripadnici mađarske nacionalne manjine ipak postižu bolje rezultate u javnom i profesionalnom životu.

Mađari su na ovom području čvrsto vezani za svoje korijene. Njihovu želju za očuvanjem kulture i materinjeg jezika ne možemo promatrati samo kroz spektar težnje za matičnom domovinom. Njihova je domovina Hrvatska u kojoj su se rodili i na čijoj zemlji su im se djedovi igrali. Zbog toga njihova žara za održavanjem nacionalne kulture teško da će ikada utihnuti mađarski jezik na istoku Hrvatske. Zato i postoji kontinuitet u radu mađarskih škola. Prije deset godina to je nastojanje okrunjeno i otvaranjem Prosvjetno-kulturnog centra Mađara u RH - Osijek, a od akademske godine 2007./2008. i otvaranje Katedre za mađarski jezik i književnost. Kako u Centru, tako i u ostalim školama s manjinskim programom za mađarsku nacionalnu manjinu, javljaju se jezični problemi koje različiti nastavnici na različite načine rješavaju. Mnogi probleme dvojezičnosti smatraju grješkama u govoru i oštro ih kažnjavaju. Oni nastavnici koji su svjesni potrebe poznavanja obaju jezika, nastoje to raznim jezičnim vježbama ispraviti. To je osobito važno uvesti u program studija mađarskog jezika. Primjeri koji slijede, a obuhvaćaju različita životna područja, potvrđuju prožimanja materinjeg jezika i jezika većine.

3.1. *Primjeri dvojezičnosti u svakodnevnom životu Mađara u Hrvatskoj*

Dvojezični govornici koji svakodnevno žive svoju dvojezičnost obično tu pojavu ne vide kao problem. Problemom postaje samo onda kada znanje postane dostupno širem krugu ljudi ako se žele poništiti regionalne ili socijalne ba-

rijere ili se javi težnja za isključivom uporabom jednog kao nacionalnog jezika. (Wardaugh 1992: 81)[6].

Nakon demokratskih promjena u Hrvatskoj mađarska se nacionalna manjina u svojoj domovini, na svom materinjem jeziku, mogla školovati samo u osnovnoškolskom programu. Okupacijom Baranje i istočne Slavonije u Domovinskom ratu, veliki broj mađarskih škola ostao je na okupiranom području. Mađari koji su izbjegli na hrvatski teritorij bili su prisiljeni živjeti drugačije od dotada uobičajenog načina života. Nije bilo mogućnosti školovanja na mađarskom jeziku pa su mnogi iz naraštaja tadašnjih sedmaša i osmaša napustili školovanje. Neki su i pokušali nastaviti školovanje u hrvatskim školama, no jednostavno im je bilo preteško pratiti nastavni program na hrvatskom jeziku. Neobično je govoriti o toj djeci kao da do 1991. godine nisu živjeli na tom području, no činjenica je da u osnovnoj školi nisu kvalitetno naučili hrvatski jezik. Na primjeru moga oca koji je maturirao 1970. godine možemo vidjeti kako to nije problem koji se tek nedavno javio. Osnovnu školu završio je u Vardarcu i Lugu na mađarskom jeziku. Upisao se u Beli Manastir u srednju Školu učenika u privredi Beli Manastir, smjer stolar. Često se sjeća tih godina kao vrlo traumatičnih. Njegov prvi susjed, koji je pohađao istu školu, doslovno je ocu prevodio lekcije koje je morao naučiti kako bi razumio sadržaj koji stoji iza napamet naučenih riječi. Mnogi su tako završili školovanje. Iako svi oni imaju svjedodžbe o maturi iz raznih škola, ipak se u njihovom izražavanju osjete teškoće. Često ne znaju pojedine izraze na mađarskom pa rabe hrvatski jezik, i obrnuto. Time narušavaju kompaktnost svog jezičnog korpusa. Nakon Domovinskog rata krenuo je novi trend u obrazovanju Mađara. Mnogi smatraju kako je važnije školovati se na hrvatskom jeziku pa svjesno zanemaruju svoj materinji jezik. Institucije i sami Mađari trebali bi pronaći neku sredinu koja bi riješila problem jezika jednom zauvijek. Taj iracionalni strah od dvojezičnosti trebao bi se riješiti tako što će se u obrazovne institucije Mađara u Hrvatskoj dovesti dvojezične osobe koje će svojim znanjem ispraviti neke ustaljenje i pogrješne stavove.

Provela sam vrlo kratku anketu od svega tri pitanja među Mađarima raznih struka i dobi o uporabi i poznavanju mađarskog i hrvatskog jezika. Zanimalo me kojim jezikom govore u pojedinim situacijama. Čak 60% ispitanika kod kuće govori isključivo mađarskim jezikom, a ostalih se 40% u privatnosti svojega doma služi i mađarskim i hrvatskim jezikom. Odmah iza toga podatka važno je dodati i to da 55% tih istih ispitanika u profesionalnom životu govori isključivo hrvatskim jezikom. Zaključak je kako će Mađari, bez obzira na svoj profesionalni život i, možda, bolje poznavanje hrvatskog jezika, ipak u nekim situacijama govoriti mađarskim jezikom. Njih 65% u navedenoj anketi izjavilo je kako govori mađarskim jezikom zbog osjećaja pripadnosti toj nacionalnoj skupini, 25% zbog očuvanja materinjeg jezika, a 10% ispitanika izjavilo je kako ga kod kuće govore jer slabije poznaju hrvatski jezik. Osobno sam smatrala kako je više onih kojima je lakše izražavati se na materinjem jeziku i da je to jedini razlog zbog kojeg ga govore. Ipak se ispostavilo da je većini pripadnika mađarske naci-

[6] Vlastiti prijevod s engleskog jezika.

onalne manjine, neovisno o njihovoj uključenosti u javni život, najvažnija tradicija i očuvanje materinjeg jezika. Tim se još jednom potvrdila poznata izjava velikog jezikoslovca Humboldta (Humboldt 1980) u kojoj kaže: "Osjećaj nacionalne pripadnosti ne postoji bez poznavanja jezika.".

3.1.1. *Primjeri dvojezičnosti u školama*

Dolaskom na Filozofski fakultet Sveučilišta u Pečuhu već sam uočila probleme u izražavanju. Mnoge izraze iz školskog života, koji su mi poznati na hrvatskom jeziku, uopće nisam prepoznavala na mađarskom. Kako bih što bolje dočarala situaciju u kojoj se dvojezični govornik nalazi, koji poznaje jezični kod, ali ne razumije socijalnu pozadinu, pored prijevoda na hrvatski rabit ću doslovne prijevode s mađarskog u oblim zagradama.

Iako sam poznavala mađarsku riječ *egyetemista – student (sveučilištarac),* nisam shvaćala taj pojam u potpunosti jer se naziv za studenta na mađarskom jeziku izvodi od riječi *sveučilište,* dakle osoba koja pohađa neki fakultet na sveučilištu. Tek sam nakon toga naučila riječ za *fakultet – kar,* što na mađarskom može značiti i *ruka.* Kada bismo od mađarske riječi *kar* pokušali izvesti pridjev, a potom i imenicu sa značenjem onoga koji pohađa fakultet, dobili bismo, zapravo, pridjev *karos - ručni.* Mađarski *karos* koristi se npr. u složenici *karosszék - fotelja.*

Nazivi za pojedine dužnosti na sveučilištima i fakultetima dijelom se podudaraju jer rabimo internacionalizme kao *dekan* i *rektor,* dok se *prodekani* i *prorektori* zovu *dékánhelyettes, rektorhelyettes,* doslovno *zamjenik rektora i dekana.* Nazivi su za pojedine fakultete u hrvatskom jeziku internacionalizmi, poput medicinskog i ekonomskog fakulteta, dok su mnogi složenice stranih riječi, a samo rijetki, poput prirodoslovno-matematičkog ili prometnog fakulteta imaju potpuni naziv na hrvatskom jeziku. U mađarskom se sve prevodi što ću pokazati na primjeru riječi *kompjutor* ili *računalo* i *informatika.* Kao i hrvatski, mađarski ima svoju prevedenicu za kompjutor *számítógép,* ali će i informatika imati svoj naziv na mađarskom, a to je *számítástechnika.* Mađari u Hrvatskoj, kada govore mađarski, skloni su uporabi internacionalizama tamo gdje ih i hrvatski rabi jer će po tome Mađari iz Hrvatske biti prepoznatljivi u Mađarskoj. Tako kada govore o svom obrazovanju na mađarskom jeziku, kažu da su učili informatiku s određenim mađarskim priložnim nastavkom: *Inforamtikát tanultam. - Učio/la sam informatiku,* dok će u Mađarskoj, Mađari reći *Számítástechnikát tanultam.* Prema uporabi mađarskih riječi na mjestu gdje hrvatski rabi internacionalizme, prepoznajemo pojedince koji jednako dobro govore oba jezika. Na sve navedene primjere može se obratiti posebna pozornost u obrazovanju Mađara. Kada bi se na satima mađarskog i hrvatskog jezika u manjinskim mađarskim školama posebno ukazivalo na te primjere, Mađari bi mnogo bolje usvojili terminologiju i na materinjem jeziku. Posebno je važno raditi takvu vrstu prijevoda na studiju mađarskog jezika ili hungarologije u Hrvatskoj kao što se to već odavno radi na studiju hrvatskog jezika u Mađarskoj. Kada se pripremaju službeni prijevodi, važno je rabiti terminologiju koja se koristi u živom jeziku. Hrvati će u Mađarskoj tako svoje škole zvati *fakultet* i *sveučilište,* a Mađari u Hrvatskoj *kar* i *egyetem* i ne ćemo više

čuti izraze poput *Fakultetre megy. –Ide na fakultet* umjesto pravilnog *Egyetemre jár - Ide na fakultet. (Pohađa nastavu na nekom fakultetu Sveučilišta.).*

Važno je spomenuti još nekoliko primjera iz školskog života. Na hrvatskom jeziku velika se razlika pravi između *učenika* i *studenta*, dok je u mađarskom sve objedinjeno nazivom *tanuló ili diák*, a rijetko, i samo kada se posebno naglašava dob pojedinca ili stručna sprema, kaže se *egyetemista (sveučilištarac)* umjesto *diák*. U hrvatskom postoji razlika u nazivu za učitelja, nastavnika i profesora. U mađarskom se razlikuju samo učitelji i nastavnici, dok se u prošlosti isto tako rabilo *professzor* za nastavnike u srednjim školama. Danas se za učitelje od 1. do 4. razreda osnovne škole kaže *tanító*, a svi su ostali *nastavnici - tanár*. Vrlo se rijetko rabi naziv *professzor*, i to samo na fakultetima u slučaju da se posebno naglašava znanstveno zvanje ili funkcija pojedinca na fakultetu. Možda je razlog tomu i društveno uvjetovan. U Mađarskoj, u privatnom životu i izvan situacija u kojima se posebno naglašavaju njihova znanstvena zvanja, nema tituliranja. U hrvatskom društvu neprihvatljivo je ne rabiti zvanja u oslovljavanju. Kod Mađara sve profesore i profesorice oslovljavaju sa *"tanár úr", "tanárnő"* (nastavniče/nastavnice; osoba koji drži bilo koji oblik nastave, pa i na fakultetu). Izvanredno je studiranje na mađarskom *levelező tagozat*, u doslovnom prijevodu *dopisni studij*. Redovno se studiranje kaže *nappali tagozat (dnevno studiranje).*

Viši je predavač *adjunktus* (u mađarskom izgovoru: adjunktuš), a sva se ostala zvanja prevode. *Asistent* je tako *tanársegéd* (pomoćnik nastavnika), *sveučilišni profesor - egyetemni tanár* (sveučilišni nastavnik), a *docent* se na mađarskom kaže *docens* (u mađ. izgovoru: docenš). *Studentska referada* je *tanulmányi osztály, diploma - oklevél, indeks - leckekönyv, prijamni ispit - felvételi vizsga, matura - érettségi vizsga* (ispit zrelosti). Posljednji prijevod Mađari u Hrvatskoj redovno zamjenjuju hrvatskim izrazom pa tako dobivamo hibrid *matúra vizsga*, što se rijetko rabi u mađarskom jeziku jer posve neprirodno zvuči, ali sasvim je razumljivo na ovim područjima, posebice dvojezičnim osobama s hrvatskom socijalnom pozadinom. Već iz tih se primjera vidi koliko je važno poznavati oba jezična izraza, pogotovo osobama koje će jednog dana koristiti društvu prijevodima s tih dvaju jezika.

Kako sam imala prigode raditi u manjinskoj školi i predavati hrvatski jezik u istoj, imam uvid u česte grješke dvojezičnih govornika. Često dolazi do prožimanja primarnog i sekundarnog jezika. Primarni je jezik onaj koji je prvi, na kojem razmišljaju i čiji se jezični kod automatski uključuje u bilo kojoj situaciji. Sekundarni je jezik onaj koji rabimo u nekim situacijama. Oba se mogu jednako dobro govoriti i jednako dobro upotrebljavati u svim situacijama, ali takvi su govornici izuzetci. Na mađarskom se *kreda* kaže *kréta*. Oni kojima je primarni jezik mađarski redovno su na satu hrvatskog govorili *kreta*, a ne *kreda*. Na mađarskom bi, pak, djeca kojima je primarni jezik hrvatski redovno rabili, umjesto mađarskog *kréta*, mješavinu mađarskog i hrvatskog *kréda*.

Osim krede zanimljiv je i primjer uporabe riječi *korektor* u krugovima Mađara u Hrvatskoj. Na mađarskom je *korektor hibajavító* (ispravljač grješaka). U mađarskom se ta tuđica *korektor* rabi u drugačijim situacijama, nego u hrvat-

skom. To je na mađarskom osoba koja radi u tiskari i zadužena je za održavanje matrica koje se nalaze u tiskarskim strojevima. Uporaba riječi *korektor* u mađarskom jeziku za gustu bijelu tekućinu kojom prebojimo grješke na bijelom papiru, stoga, potpuno je nerazumljiva. Ni u jednoj papirnici ne možete kupiti korektor jer vas ne će razumjeti. Prepoznavši problem u komunikaciji Mađari u Hrvatskoj pokušavaju stvoriti svoje prijevode te riječi korektor pa nastaju rješenja poput *fehérítő - bjelilo*, što ne odgovara jer se *fehérítő* rabi za nešto drugo. To su na mađarskom kemikalije koje imaju učinak izbjeljivanja, stoga smiješno zvuči. *Cellux* ili *ragasztó szalag* je prozirna traka za lijepljenje za koju i hrvatski rabi tuđicu *selotejp*. Mađari u Hrvatskoj za taj pojam rabe izraz preuzet iz hrvatskog *szelotejp*, dok će za *cellux* znati samo oni rijetki koji su ga pokušali kupiti u Mađarskoj.

Djeca s primarnim mađarskim jezikom nisu znala prevesti izraz *Gyere a táblához! -Dođi na ploču!* U doslovnom prijevodu je to *Dođi do ploče!* Oni su to prevodili raznim kombinacijama prijedloga i imenice, kao npr. *...do ploče..., ...kod ploče...* i sl. Neugodnost za nas nastavnike hrvatskog jezika bila je upravo riječ *ploča*, na mađarskom *tábla*. Redovno su je rabili na satu hrvatskog jezika kao *tabla*, što znamo da nije dio hrvatskog jezičnog korpusa i u slučaju te tuđice, prednost u govoru ima hrvatska inačica *ploča*. Veliki problem djeci s mađarskim kao primarnim jezikom stvara množina u hrvatskom, posebice ona nepravilna. Na mađarskom se množina tvori nastavcima -k, -ok, -ak, -ek i -ök. Tako će imenica čovjek na mađarskom u jednini biti *ember*, a ljudi *emberek*. Često se događalo da u zadaćnicama nađem riječ *ljud* umjesto *čovjek* ili *noži, golubi, stoli* po uzoru na riječ *konji*. Sve te primjere, a i mnoge druge, pojasnila sam kroz prizmu pedagoškoga jezikoslovlja u diplomskom radu na Institutu za Pedagoške znanosti Sveučilišta u Pečuhu pod nazivom „Kako predavati hrvatski i latinski jezik djeci s primarnim mađarskim jezikom" (Lehocki 2006a).

Osim navedenih primjera primijetila sam još neke česte primjere koje Mađari u Hrvatskoj, zbog manjka pojmova na mađarskom jeziku, rabe tako da u mađarski izraz uključuju hrvatske riječi kojima dodaju mađarske priložne nastavke. Evo nekoliko usporednih primjera iz školskog i predškolskog života: *vrtić* je *óvoda, jaslice - bölcsöde* (nastalo od bölcső - kolijevka), *osnovna škola - általános iskola, niži razredi - alsó tagozat, viši razredi - felső tagozat, razredna nastava - alsó tagozatos oktatás, predmetna nastava - felső tagozatos oktatás, svjedodžba - bizonyítvány*. Ocjene se, također, drugačije nazivaju. Većinom se glede ocjena možemo osloniti na izravan prijevod, ali ne uvijek. Nazivi za ocjene, kao i u hrvatskom jeziku, razlikuju se u ocjeni *odličan* za osnovnu i srednju školu te za visoko obrazovanje. Za osnovnu i srednju školu to su ocjene: *nedovoljan - elégtelen, dovoljan -elégséges, dobar - közepes, vrlo dobar - jó*, i *odličan - kitűnő*. U visokom obrazovanju ne rabi se *odličan-kitűnő*, već kao i na hrvatskom u kojem imamo *izvrstan*, na mađarskom je *jeles*, a *vrlo dobar - jó*. U ostalim slučajevima ocjene su iste kao i za osnovnu i srednju školu. Prevoditelji često griješe u prethodno navedenim primjerima pa je vrlo važno uputiti na te probleme one koji će se u budućnosti baviti prevoditeljstvom.

3.2. *Terminologija u raznim institucijama*

Proces prevođenja odvija se na trima razinama (Bańczerowski 2000c). Dekodiranje je razumijevanje teksta na izvornom jeziku. Potom slijedi transfer što je prelazak s izvornog jezika na ciljni jezik procesom leksičko-sintaktičke analize. Posljednja je razina kodiranje na ciljni jezik. Leksičko-sintaktička je analiza postupak u transkodiranju ili prebacivanju teksta. Prebacivanje se odvija postupkom redistribucije koja može biti potpuna redistribucija, analitička redistribucija i sintetička redistribucija. Analitička i sintetička redistribucija usko su vezane jedna uz drugu jer i jedna i druga podrazumijevaju kvantitetu izraza. U analitičkoj distribuciji pojedine izraze s izvornog jezika ne možemo prevesti istim brojem riječi. Tada nastupa analitička distribucija, tj. analiziramo sadržaj i prevodimo smisao tako da prijevod sadržava potpunu poruku koju nosi izvorni tekst. U sintetičkoj analizi obrnuta je situacija kada u izvornom jeziku neki izraz ima više riječi nego što će sam prijevod na ciljni jezik sadržavati. U sintaktičkoj i analitičkoj analizi teksta često moramo birati među riječima koje imaju približno vrijedan izraz izvornoj riječi, tzv. aproksimati, i riječi koje imaju isto značenje, tzv. adekvati. Na kraju procesa prevođenja treba provesti stilizaciju restrukturiranjem. Mađarski i hrvatski jezik najbolji su primjeri za tu pojavu. U procesu prevođenja često nas u jezičnoj logici vodi primarni jezik ili onaj jezik s kojeg prevodimo. Često se s mađarskog jezika neki izrazi ne mogu prevesti na hrvatski odgovarajućim brojem riječi. Tada je važno koncentrirati se na sadržaj koji prevodimo i neovisno o količini riječi prevesti sadržaj u potpunosti. U primjerima koje ću navesti vidi se da se vrlo često mora poznavati točan jezični izraz na drugom jeziku radi točnog prijevoda.

Terminologija koja se rabi u raznim institucijama mora biti jednoznačna i jednostavna u prijevodima. Stručnu terminologiju ne možemo prevoditi opisno rabeći puno više riječi nego što rabi izvornik. Vrlo je česta grješka u prijevodu pretjerana uporaba zavisnih odnosnih rečenica kojima se podrobno objašnjavaju neke riječi za koje prevoditelj ne nalazi odgovarajuću riječ. Pod riječima koje rabimo u raznim institucijama podrazumijevam terminologiju koju rabimo pri rješavanju raznih službenih poslova. Pritom je vrlo važno imati točan prijevod s terminologijom koja je trenutno u uporabi u ciljnom jeziku. Osobe koje će se baviti prijevodom moraju još za vrijeme svog obrazovanja biti svjesne toga da je jezik živa građa i da je potrebno neprestano pratiti njegove mijene. Jezik se mijenja kao što se mijenja i društvo i ljudi koji ga čine. Stoga je važno usaditi potrebu za usavršavanjem i praćenjem promjena u jeziku ljudima koji će ga prevoditi i sustavno rabiti. U nastavku navodim nekoliko izraza na mađarskom i hrvatskom koje je prevoditeljima vrlo važno poznavati na oba jezika.

1. matični ured – anyakönyvi hivatal
2. matičar - anyakönyvvezető
3. osobni dokumenti - személyi okmányok
4. izvod iz matične knjige rođenih - születési anyakönyvi kivonat
5. osmrtnica – gyászjelentés

6. izvadak iz matice umrih – halotti anyakönyvi kivonat
7. vjenčani list - házassági anyakönyvi kivonat
8. obrazac - nyomtatvány
9. mjesto sklapanja braka - a házasságkötés helye
10. ime i prezime ženika – a férj családi és utóneve
11. ime i prezime nevjeste – a feleség családi és utóneve
12. spol – nem
13. napomene – megjegyzések
14. naknadni upisi – utólagos feljegyzések
15. ime i prezime djeteta – az újszülött családi és utóneve
16. vozačka dozvola – jogosítvány
17. prometna dozvola – forgalmi engedély
18. klauzula – záradék
19. pristojba – illeték
20. državljanstvo - állampolgárság
21. ovjerovljeni prijevod – hiteles fordítás
22. oslobođeno plaćanja carine – vámmentes
23. potvrda o nekažnjavanju – erkölcsi bizonyítvány
24. zdravstvena potvrda – egészségügyi bizonyítvány

Niz bi se, dakako, mogao još nastaviti. To su samo neki primjeri koji se često javljaju u svakodnevnom životu Mađara na ovim područjima kada u pojedinim institucijama obavljaju službene poslove. Naravno, mnogi od njih poznaju samo hrvatske nazive na koje dodaju mađarske priložne nastavke, a za mnoge od navedenih riječi nikada ne će znati što točno znače. Nedavno sam u jednom telefonskom razgovoru na mađarskom jeziku s članom šire obitelji morala izreći hrvatski izraz za matični ured jer osoba sve do tada nije znala gdje moram ići. Veliki broj Mađara, kada se nađe u situaciji da u Mađarskoj mora obaviti neke službene poslove, doslovno jedva razumije službenike jer su im nepoznati izrazi koje bez problema rabe na hrvatskom jeziku, a upravo im je mađarski materinji.

Mnogi se susreću s velikim problemima svoje dvojezičnosti već nakon završetka obrazovanja kada kreću u potragu za poslom. Tada treba napisati životopis, pratiti natječaje u dnevnom tisku, a vrlo često nakon obavijesti koje su dobili na hrvatskom treba napisati životopis i prijavu na mađarskom. Tu se javljaju veliki problemi koji se opet mogu lako riješiti jednostavnim jezičnim vježbama na satovima hrvatskog i mađarskog jezika. Iz osobnog iskustva mogu navesti način obrade toga sadržaja u obliku igre situacija. Viši su razredi osnovne škole itekako bili zainteresirani za takvo učenje jer su i sama djeca uvidjela potrebu za usvajanjem tih informacija. Zadala sam im situacije koje svakodnevno prolaze sa svojim roditeljima i morali su to izreći na hrvatskom, potom i na mađar-

skom. Vrlo su malo sjedili nad bilježnicom i učili napamet. Većinu vokabulara usvojili su kroz igru situacija. Gimnazijalci su, također, voljeli igru situacija. Zaključak ovoga dijela rada bio bi da se na svim razinama dvojezičnog školovanja kroz jezične vježbe i vježbe prevođenja može usavršiti znanje obaju jezika. To nije samo potreba prevoditelja koji će se tim poslom baviti profesionalno, već i svakog dvojezičnog govornika koji želi kvalitetno živjeti u svojoj okolini i uvijek biti spreman preuzeti poslove i na hrvatskom i na mađarskom jeziku. Tako će samoga sebe učiniti zanimljivijim i poslodavcima koji će veliku korist imati tek od potpuno dvojezičnog govornika.

3.3. *Nazivi blagdana i praznika*

U svakodnevnoj komunikaciji među tvrtkama i poslovnim ljudima, pa i u mnogim područjima privatnog života, javljaju se nazivi blagdana i praznika. Blagdani su vezani za crkvene svetkovine, a praznici za državne. Kako su Mađari katolici i protestanti, njihovi crkveni blagdani ne razlikuju se od hrvatskih. Praznici su određeni odlukama državnog vrha s ciljem obilježavanja povijesnih trenutaka jedne nacije, stoga se razlikuju od države do države u nazivima i značenju što će odrediti jesu li dani neradni ili radni. Ako imamo uvid u povijest određenog naroda, moći ćemo pravilno prevesti nazive praznika jer poznajemo društvenu pozadinu obilježavanja praznika. Navest ću nekoliko primjera naziva blagdana na hrvatskom i mađarskom jeziku. Važno je poznavati njihove prave nazive kako bi se izbjegle nejasnoće u komunikaciji do kojih dovodi nepravilna uporaba termina.

1. Nova godina (1.siječnja) - Újév (január 1.)
2. Sveta tri kralja (6. siječnja) - Háromkirályok
3. Uskrs - Húsvét
4. Uskrsni ponedjeljak - Húsvét hétfő
5. Praznik rada (1. svibnja) - A munka ünnepe (május 1.)
6. Tijelovo (7. lipnja) - Úrnapja (június 7.)
7. Velika Gospa (15. kolovoza) - Nagyboldogasszony ünnepe (augusztus 15.)
8. Svi sveti (1. studenog) - Mindenszentek (november 1.)
9. Božić (25. prosinca) - Karácsony (december 25.)

Navedeni primjeri postoje i u mađarskom i u hrvatskom jezičnom kodu, stoga sam ih svrstala u jednu skupinu. Na prikazu nadnevaka pojedinih blagdana i praznika vidimo i način bilježenja nadnevaka u tim dvama jezicima. Mađarski rabi internacionalne nazive za mjesece u godini, a nadnevak bilježi u azijskom stilu, obrnutim redoslijedom od nama uobičajenog: godina, mjesec i dan. Važno je spomenuti kako u hrvatskom u nadnevku nazivi za mjesece stoje u genitivu, a mađarski rabi nominativni oblik[7].

[7] Mađarski jezik nema padeže, samo priložne nastavke. Zato rabim izraz nominativni oblik, a ne nominativ.

U drugu skupinu stavila sam praznike karakteristične za hrvatski jezični kod i njihove nazive na mađarskom jeziku koje sam preuzela iz Barićeva rječnika sastavljenog za potrebe hrvatske nacionalne manjine u Mađarskoj (Barić 2002):

1. Dan državnosti (25. lipnja) - A horvát államiság napja (június 25.)
2. Dan antifašističke borbe (22. lipnja) - Az antifasizmus napja (június 22.)
3. Dan domovinske zahvalnosti (5. kolovoza) - A nemzeti hálaadás napja (augusztus 5.)

Treća su skupina praznici i blagdani karakteristični samo za mađarski jezični kod:

1. Nacionalni praznik Republike Mađarske (15. ožujka) - Nemzeti ünnep (március 15.)
2. Sveti Stjepan (državni praznik, 20. kolovoza) - Szent István, az államalapító ünnepe (augusztus 20.)
3. Nacionalni praznik Republike Mađarske (23. listopada) - Nemzeti ünnep (október 23.)

3.4. Nekoliko važnih primjera koje rabimo u poslovnom životu

Svi do sada navedeni primjeri izrazi su koje možemo čuti svakodnevno u govoru ljudi raznih profesija. Osobe koje se na višoj razini bave jezikom i prijevodom trebaju vladati nekim izrazima iz gospodarstva, političkog i javnog života koje prosječni građani rijetko rabe ili im ne znaju prava značenja. Kako bismo nešto pravilno preveli, moramo u potpunosti vladati i pravim značenjem ili značenjima te riječi. Nemoguće je navesti sve primjere za tu podskupinu primjera prevođenja u praksi, no samo oni najvažniji dat će uvid u ono što bi svaki student mađarskog jezika ili osoba koja se bavi prijevodima s mađarskog i hrvatskog trebala znati. Prevoditelji koji će raditi u tvrtkama imat će razne prevoditeljske zadatke i prevodit će u raznim tehnikama. Bilo da usmeno ili pisano prevode, moraju imati veliku zalihu riječi. Njihovi zadatci ne će biti samo prevoditi razgovore i druženja poslovnih partnera, već prevoditi i službene dokumente, zapisnike, račune i izvješća. Već iz te je rečenice vidljivo kako se prevoditelji moraju snalaziti na više jezičnih razina, stoga je važno da ovladaju riječima koje u ovom radu samo dijelom navodim:

1. d.d.-dioničko društvo - részvénytársaság
2. d.o.o - društvo s ograničenom odgovornošću - korlátott felelőségű társaság
3. sp.o.- društvo s potpunom odgovornošću - betéti társaság
4. kupoprodajni ugovor - adás-vételi szerződés
5. tvrtka - cég
6. podnijeti molbu - kérvényt benyújtani
7. zaprimiti molbu - iktatni a kérvényt

8. obavijest - értesítés
9. zapisnik - jegyzőkönyv
10. potpis službene osobe i pečat - hivatalos személy aláírása és pecsétje
11. vjerno izvorniku - az eredetivel azonos
12. sudska dražba - bírósági árverés
13. sudska ovrha - bírósági végrehajtás
14. uknjiženo zemljište - telekkönyvezetett birtok
15. uknjižba - telekkönyvezés
16. javni bilježnik- közjegyző
17. vjerodajnica - megbízó levél
18. kamatna stopa - kamatláb
19. veletrgovac - nagykereskedő
20. dnevnica - napidíj
21. natječaj - pályázat
22. ugovor - szerződés

Iz primjera se vidi koliko je drugačija logika mađarskog jezika i kako pojedine izraze izvodi iz drugih riječi nego hrvatski. Primjer *uknjižbe* u hrvatskom nastao je iz pojma za sredstvo uknjižbe zemljišta, tj. knjiga u koju se upisuje, a ne kao u mađarskom *telekkönyvezés*, koji je nastao iz sredstva i produkta uknjižavanja i time objedinio čitav proces uknjižbe. Za svaki od navedenih primjera moglo bi se dati slično pojašnjenje nastanka riječi kako bi budući prevoditelji s posebnom pozornošću prevodili tekstove pravne prirode.

Terminologija u uslužnim djelatnostima

Često se na jelovnicima mogu naći netočni prijevodi jela i pića ili se na turističkim prospektima nalaze netočni prijevodi na mađarski ili s mađarskog. To zbunjuje goste ili odaje sliku neprofesionalnosti i površnosti u radu. Pružanje obrazovanja i vježbe prijevoda jedini su način za usporednim svladavanjem terminologije.

Prvi je susret s restoranom ili hotelom i uslugom koju možemo očekivati putem jelovnika i osoblja. Ista je situacija i u hotelima u kojima osoblje mora vladati rječnikom potrebnim za posao koji obavlja. Prevoditelji su ti koji će osoblje i vlasnika uputiti u pravilnu uporabu terminologije. U ugostiteljskim objektima u Hrvatskoj često možemo čuti internacionalizme poput hotel, restoran, turizam, turistička agencija, i dr., za što će Mađari rabiti mađarsku riječ: *Hotel – szálloda; restoran – étterem, vendéglő; turizam – idegenforgalom; turistička agencija – idegenforgalmi iroda; turistički vodič – idegenvezető; recepcija – vendégfogadó*, itd.

Od svih do sada navedenih primjera najteže je prevoditi jelovnike. Iz osobnog iskustva mogu tvrditi da je ponekad lakše razumjeti naziv nekog jela ako se pogleda naziv na engleskom jeziku. Zanimljivo je još i to što na engleskom i nje-

mačkom jeziku ne ćete naći grješaka u prijevodu, dok su prijevodi s mađarskog jezika i na mađarski često vrlo loši. To dokazuje manjak institucionalno uređenih programa obrazovanja koji bi za potrebe tržišta rada stvarao obrazovani kadar s potpunim ili približnim znanjem mađarskog i hrvatskog jezika. Primjere za jelovnik uzela sam iz Barićeva rječnika (2002: 156):

1. hladna predjela – hideg előételek
2. topla predjela – meleg előételek
3. juhe – levesek
4. jela od ribe i divljači – hal és vad ételek
5. gotova jela – készételek
6. jela po narudžbi – frissensültek
7. jela s roštilja – rostonsültek
8. prilozi – köretek
9. salate – saláták
10. deserti – desszert
11. aperitiv – aperitif
12. stolno vino – kimért borok
13. vina u butelji – palackozott borok
14. sokovi – üditőitalok

U nastavku ću navesti riječi koje se nalaze na jelovnicima i u čijim se prijevodima najčešće griješi. Svi su primjeri iz Barićeva rječnika (2002: 156-158):

- topla predjela - meleg előételek:

1. pečeno jaje – tükörtojás
2. jaja sa slaninom – szalonna tojással
3. pohani sir – rántott sajt
4. hrenovke – virsli
5. špageti (milanski, napuljski, bolonjez-bolonjski) – spagetti milánói, napolyi, bolognai módra
6. škampi na pariški – rák párizsi módra

- juhe - levesek:

1. zagorska krumpirova juha – burgonyaleves zagorjei módra
2. gulaš – gulyásleves
3. juha od povrća – zöldségleves
4. juha od rajčice – paradicsomleves
5. goveđa juha – marhahúsleves
6. krem juha od gljiva – gombakrém leves

- jela od ribe i divljači - hal és vad ételek:

1. riblja plata – halastál
2. ribe na žaru – rostonsültek
3. lignje (pržene, pohane, na žaru) - tintahal sütve, rántva, roston
4. škampi po želji – rák
5. smuđ – fogas

- gotova jela - készételek:

1. svinjski gulaš - sertéspörkölt
2. goveđi gulaš – marhapörkölt
3. pileći paprikaš – csirkepaprikás
4. grah varivo s kobasicom – kolbászos babfőzelék
5. fileki – pacalpörkölt

- jela po narudžbi - frissensültek:

1. naravni odrezak – natúrszelet
2. bečki odrezak – bécsi szelet
3. pariški odrezak – párizsi szelet
4. biftek – bifftek
5. ćevapčići – csevapcsicsa

-jela s roštilja - rostonsültek:

1. miješano meso – vegyestál
2. svinjski kotlet – sertésszelet
3. ražnjići – rablóhús

- prilozi - köretek:

1. prženi krumpir – hasábburgonya
2. slani krumpir - sós burgonya
3. riža – rizs
4. grašak – cukorborsó
5. špinat – spenót
6. blitva – mángold

- salate:

1. zelena salata – fejessaláta
2. rajčica – paradicsomsaláta
3. kupus - káposztasaláta
4. miješana salata - vegyessaláta

Vježbe kojima bi takve primjere studenti jezika mogli usvajati vrlo je lako izvesti: na već postojećim jelovnicima koji su prevedeni na engleski i njemački tražiti odgovarajuće izraze na mađarskom. Isto je tako važno prepoznati i grješke: potražiti jelovnike na kojima ima pogrješaka i uputiti studente u pravilne prijevode pojedinih pojmova. U svakom području života nalazimo takve i slične primjere u kojima posebno treba naglasiti važnost pravilnog prijevoda. Tu su potrebu prepoznala mnoga sveučilišta koja su uvela studij prevoditeljstva kao dodatno usavršavanje studentima jezika. Te se studijske skupine mogu čak i specijalizirati, kao npr. jezik ekonomije, prava, školstva, politike i sl. Potreba za specijalizacijom nametnula se i tijekom pisanja ovoga rada kada sam se našla u mnoštvu primjera s raznih područja života koje nisam mogla uvrstiti u rad. Jezični materijal kojim sam se bavila posljednjih godina nepresušiv je izvor novih podataka koje bez prestanka treba pratiti i mijenjati, kao i svoje spoznaje. Studentima jezika koji usavršavaju prijevod vježbama prevođenja najprije treba dati do znanja da ništa nije konačno i usaditi u njih potrebu za neprestanim usavršavanjem. Samo u tom slučaju možemo dobiti kvalitetne prevoditelje koji će cijelog života raditi na sebi i pratiti mijene u jeziku, kako u svom materinjem, tako i u drugom jeziku koji neprestano usavršavaju.

4. Nekoliko riječi o razlikama u pravopisu

Hrvatski i mađarski jezik imaju sasvim drugu socijalnu pozadinu, zato se i razlikuju u toliko pogleda. Za nadnevak sam već spomenula kako mađarski jezik rabi azijski način bilježenja, tj. obrnuti redoslijed od hrvatskog jezika: godina, mjesec, dan. Nazive za mjesece mađarski rabi u nominativnom obliku, a hrvatski u genitivu.

Vlastita će imena, također, bilježiti obrnutim redoslijedom od onoga u hrvatskom. Na hrvatskom se bilježi prvo ime, potom prezime, npr. *Ištvan Kiš*, a u mađarskom obrnuto *Kiss István*. Žene većinom preuzimaju imena od svojih muževa kao i u engleskom jeziku, npr. mrs. John Harris, ali u mađarskom se iza suprugova imena bilježi *-né (Kiss Istvánné - gospođa Ištvana Kiša)*. Razlika je u mađarskom i engleskom ta što će se mrs. John Harris ili mrs. Harris rabiti u razgovoru, a u dokumentima će supruga imati svoje ime, npr. *Johana Harris*. U slučaju gospođe Kiš čak će i u dokumentima pisati *Kiss Istvánné*. U novije se vrijeme kod sklapanja braka u Mađarskoj ostavlja i djevojačko prezime što se bilježi na pet načina:

1. Kissné Babics Mária
2. K. Babics Mária
3. Kiss-Babics Mária
4. Kiss Babics Mária
5. Babics Mária

Mladenka može ostaviti svoje djevojačko prezime kao i u Hrvatskoj što se vidi iz posljednjeg primjera. Kod prijevoda ženskih imena s mađarskog koja sadrže i djevojačko prezime, treba obratiti pozornost na obrnuti redoslijed imena i prezimena. Ime je na drugom mjestu, a prezimena s početka prepisujemo redoslijedom kako su u mađarskom.

Hrvatski će u kombinaciji glasova -ia između ta dva otvornika dodavati glas -j. Sve takve kombinacije u mađarskom ostaju -ia (npr. *sociologija - szociológia).* Česta je grješka u pismu dvojezičnih govornika kada stavljaju glas -j- tamo gdje ne treba ili ga izostavljaju tamo gdje je potreban, na što treba obratiti posebnu pozornost (npr. socijologija ili sociologia u prijevodima s mađarskog na hrvatski jezik).

Tuđice koje su potekle iz latinskog i grčkog jezika, neovisno o tome jesu li u hrvatski i mađarski ušle izravno iz klasičnih jezika ili posredstvom nekih drugih poput engleskog ili njemačkog, različitog su oblika. Mađarski te tuđice preuzima u njihovom izvornom obliku u nominativu, dok hrvatski rabi osnovu riječi iz klasičnih jezika[8]. Hrvatski na osnovu riječi dodaje tvorbene nastavke, a mađarski rabi izvorne nominative po tradicionalnom čitanju riječi, primjerice *Eneja – Aeneas, manualno – manuális, tehnika - technika* itd.

Kao posljednji i najvažniji pravopisni problem navela bih pisanje naziva institucija. U hrvatskom se jeziku prvo slovo u nazivu institucija piše velikim slovom, a sva ostala malim ako nisu vlastito ime. U mađarskom se sve riječi u nazivima institucija pišu velikim, osim veznika. To predstavlja veći problem osobama kojima je prvi jezik mađarski jer oni na hrvatskom u bilježenju naziva institucija moraju razmišljati o vrstama imenica koje čine te nazive, jesu li opće ili vlastite: *Prosvjetno-kulturni centar Mađara u Republici Hrvatskoj-Osijek - Horvátországi Magyar Oktatási és Művelődési Központ-Eszék.*

6. Zaključak

U radu sam prikazala problematiku dvojezičnosti na području istočne Hrvatske, posebno dvojezičnost kod mađarske nacionalne manjine. Zbog stalnih prožimanja primarnog i sekundarnog jezika kod dvojezičnih govornika javljaju se mnogi problemi koje je najlakše premostiti vježbama prevođenja kroz simulaciju stvarne situacije u nastavi. Primjeri koje sam pokazala u radu samo su neki od onih koji predstavljaju probleme dvojezičnim govornicima. Kao rješavanje problema pri prevođenju predlažem uvođenje vježbi prevođenja u nastavu mađarskog kao materinjeg ili mađarskog kao stranog jezika. Iz prethodnih se primjera vidi kako se jednostavnim pojašnjenjima česti problemi i grješke u prevođenju mogu ispraviti i utvrditi ih kao posebnosti i zanimljivosti u jeziku. Zato je učenicima i studentima potrebno pojašnjavati i društvenu pozadinu značenja riječi za što su najpodobniji dvojezični govornici.

[8] Osnova imenskih riječi u latinskom i grčkom dobije se odbijanjem nastavka za genitiv jednine.

Literatura

Bańczerowski, Janus (2000a). Nyelvi kommunikációs problémák a mai világban. In: Nyomárkay István (ured.). *A nyelv és nyelvi kommunikáció alapkérdései.* Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Szláv és Balti Filológiai Intézet Lengye Filológiai Tanszék, 392.-396.

Bańczerowski, Janus (2000b). A nyelvi kommunikáció és az idegennyelv-oktatás modellje. In: Nyomárkay István (ured.). *A nyelv és nyelvi kommunikáció alapkérdései.* Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Szláv és Balti Filológiai Intézet Lengye Filológiai Tanszék, 362.-377.

Bańczerowski, Janus (2000c). A transzlatorika fogalmának meghatározásához. In: Nyomárkay István (ured.). *A nyelv és nyelvi kommunikáció alapkérdései.* Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Szláv és Balti Filológiai Intézet Lengye Filológiai Tanszék, 392.-396.

Barić, Ernest (1998). Iskazivanje vršiteljice radnje u hrvatskom, mađarskom i srpskom jeziku. In: Karlo Gadányi (ured.). *VI. međunarodni slavistički dani.* (knjiga 3/1). Sombatel-Pečuh: Bibliotheca Croatica Hungariae, 296.-303.

Barić, Ernest (2002). *Hrvatsko-mađarski rječnik za hrvatske manjinske samouprave u Mađarskoj i Mađarsko-hrvatski rječnik za hrvatske manjinske samouprave u Mađarskoj.* Pečuh: Hrvatski znanstveni zavod Pečuh.

Crystal, David (2003). *A nyelv enciklopédiája.* Budapest: Osiris Kiadó.

Dengl, János (1937). *Magyar nyelv helyessége és magyar stílus.* Budapest.

Gumperz, Julian (1970). Verbal strategies in multilingual communication. In: *Bilinguism and language contact.* Washington: Georgtown University Press, 129.-147.

Humboldt, Wilhelm von (1980). *Válogatott írásai.* Budapest: Telegdi Zsigmond utószavával.

Kosztolányi, Dezső (1971). *Nyelv és lélek.* Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.

Lehocki, Ana (2006a). *Pedagógiai lingvisztika, Magyarajkúaknak horvátul és latinul.* Diplomski rad u rukopisu. Sándor László mentor. Institut za pedagoške znanosti Sveučilišta u Pečuhu.

Lehocki, Ana et alii (2006b). A család fogalma a világ magyar nyelvi képében (egy kérdőíves anyag tükrében. In: *Interkultúrális kommunikáció: nyelvi és kultúrális sokszínűség Európában.* Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Magyar Tudományos Akadémia, Modern Filológiai Társaság. Budapest, 17.-26.

Nyomárkay, István (1999). A szerbek és a horvátok magyarságképe. In: (Pataki, Ferenc és Ritoók Zsigmond, ured.) *Magyarságkép és történeti változásai.* Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 59.-69.

Nyomárkay, István (2000). Kis nyelvek az európai csatlakozás küszöbén. *Hungarológia.* 2000/3: 277.-283.

Nyomárkay, István (2002). Nyelvi helyzetkép déli szomszédainknál. *Magyar nyelv.* 2002/1: 1.-11.

Volter, V. T. Taeschner (1978). The acquisition of development of Language of bilingual children. Journal of Child Language 5, 311-326.

Wardaugh, Ronald (1992). *An Introduction to Sociolinguistics.* Oxford: Blackwell Publisher.